

Toomas Jürgenstein, Erki Lind, Olga Schihalejev

KOHTUMISED.

Üks maailm, erinevad religioonid

**Usundiõpetuse õpik III kooliastmele
ja gümnaasiumile**

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust kehtivale põhikooli ja gümnaasiumi riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministri poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Toomas Jürgenstein, Erki Lind, Olga Schihalejev
Kohtumised. Üks maailm, erinevad religioonid
Usundiõpetuse õpik III kooliastmele ja gümnaasiumile

Retsensendid Aleksandra Sooniste, Ain Riistan
Toimetaja Tarvo Siilaberg
Kujundaja Heisi Väljak
Keeletoimetaja Killu Mei

Õpiku valmimisele aitasid nõu ja soovitustega kaasa Anu Põldsam ja Elo Süld.

ISBN 978-9916-738-27-6

Autoriõigus: Maurus Kirjastus OÜ, 2024
Tartu mnt 47, Tallinn 10144, telefon 5919 6117
www.kirjastusmaurus.ee
tellimine@kirjastusmaurus.ee

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Sisukord

SISSEJUHATUS	4	2.2 Kristlus	55
		Jeesus	57
		Kristlik õpetus	59
		Kristluse sisemine mitmekesisus	61
		Saame tuttavaks: Antje Jackelén	64
		Minu usk: katoliiklane Lembit Peterson	65
		Ülesanded	65
		2.3 Islam	67
		Islami põhimõtted	70
		Islami praktiseerimine	72
		Saame tuttavaks: Miss Undastood	76
		Minu usk: moslem Timur Seifullen	77
		Ülesanded	78
		3. PÕLISED JA TÄNAPÄEVASED RELIGIOONID	79
		Põlisrahvaste usundid	80
		Maarahva usu otsingutel	82
		Esimesed uskumused	85
		Üha tekkivad usundid	88
		Kokkuvõtteks: viimase aja trendid	91
		Saame tuttavaks: Larry Harvey	93
		Minu usk: maausuline Kauksi Ülle	94
		Ülesanded	95
		SÕNASTIK	96
1. AASIA RELIGIOONID	7		
1.1 Hinduism	8		
Hindu õpetused ja filosoofiad	10		
Hindu jumalad ja mütoloogia	12		
Hindu pühad ja festivalid	14		
Saame tuttavaks: Amma Sri Mata	17		
Minu usk: krišnaiit Tarmo	17		
Ülesanded	18		
1.2 Budism	19		
Buddha ja tema õpetus	21		
Ida-Aasia budism	23		
Saame tuttavaks: Roy Strider	25		
Minu usk: budist Marianne	25		
Ülesanded	26		
1.3 Ida-Aasia religioonid	27		
Konfutsianism	29		
Taoism	31		
Šinto	33		
Saame tuttavaks: Bruce Lee	35		
Minu usk: taoist Ursula Le Guin	36		
Ülesanded	37		
2. AABRAHAMLIKUD RELIGIOONID	38		
Üks esiisa, kolm religiooni	39		
2.1 Juutide lugu, kaugel ja lähedane	42		
Judaismi alused	46		
Judaismi praktiseerimine	48		
Saame tuttavaks: Steven Spielberg	51		
Minu usk: juut Miriam Stodolsky	52		
Ülesanded	53		

SISSEJUHATUS

Jaauari kolmandal pühapäeval peetakse maailmareligioonide päeva. Tegu on **bahai** usu algatatud tähtpäevaga, et rõhutada religioonide rolli harmoonilise elu kujundamisel.

Religioon mängib paljude maailma inimeste elus mingit rolli. See võib vormida inimese eluviisi, uskumusi, milliseid pühi tähistatakse, elu olulisi etappe, arusaamist heast ja kurjast, ülevast ja põlastusväärsest, aga kujundada ka maitse-eelistusi ning loomingut. Eestikeelne sõna **usund** viitab uskumisele. Tõsi, religioonid sisaldavad teatud uskumusi – olgu selleks usk ümbersündi, ainujumalasse, looduse hingestatusse või millessegi muusse. On usundeid, kus peamised uskumused on kokku võetud usutunnistusena, kuid enamasti on õpetused mitmekihilised, ajas muutuvad ja keerulised süsteemid, mida pühendunud õpivad aastakümneid, hinduismi järgi lausa mitu eluaega. Need uskumused on seotud ning väljenduvad lugudes ja **müütides**, mida selles usus pühaks peetakse. Religioon ei tähenda aga kaugeltki ainult ja enamasti ka mitte peasjalikult õpetuslikku sisu. Võrdlev religiooniteadlane **Wilfred Cantwell Smith** (1916–2000) juhtis tähelepanu tõsiasjale, et kaugeltki kõigis keeltes pole religiooni tähistavat sõna, vaid eri keeltes kasutatavad sõnad võivad tähendada hoopis tava, maailmakorraga kooskõlalist eluviisi, seadust jne.

Me kipume mõtlema religioonist individuaalselt, sest religioossed uskumused ja väärtused on tänapäeval paljude inimeste jaoks väga isiklikud. Kuid religioon on ka sotsiaalne nähtus, see ühendab inimesi ning aitab täita olulisi kooselamise vajadusi ja mõjutab laiemalt ühiskonda.

Üks **religioonisotsioloogia** rajajaid **Max Weber** (1864–1920) väitis näiteks, et **protestantism** soosis kapitalismi teket. Tema arvates aitas protestantlik arusaam, et töökus on oluline kristlaseks olemisel ning majanduslik edu on Jumala poolehoidu märk, kaasa kapitalismi tekkimisele. Weberi seisukohad on hiljem mitmel põhjusel kahtluse alla seatud näiteks väitega, et kapitalism arenes ka mitteprotestantide seas. Siiski nõustatakse endiselt, et usund ja ühiskond mõjutavad üksteist vastastikku.

Religioonisotsioloog **Émile Durkheimi** (1858–1917) sõnul „on religioon pühade asjadega seotud uskumuste ja tavade süsteem“. Durkheim, nagu ka hilisemad religioonisotsioloogid, ei püüdnud tõestada ega ümber lükata usulisi tõekspidamisi, vaid mõista, millist rolli mängib religioon ühiskondlikus elus ning milline on ühiskondliku struktuuri ja sotsiaalsete muutuste mõju religioonile. Lühidalt öeldes käsitles ta religiooni kui sotsiaalset nähtust. Seda püüab teha ka see õpik.

Antropoloogid, ajaloolased ja teised teadlased on samuti uurinud religiooni. Ajaloolised tööd religiooni kohta tunnistavad religiooni rolli alates kõige varasematest ühiskondadest ning religioonide keerukaid muutuste protsesse. Eri kultuuride tundmaõppimine aitab mõista religiooni põimumisi teiste eluvaldkondadega.

Kõigis seni uuritud ühiskondades on olnud religioon, seda on seetõttu peetud lausa inimliigile eriomaseks tunnuseks. Siiski, uskumused ja riitused erinevad paljuski nii eri ajastutel kui ka paikades ning religioossuse kõrval on ikka eksisteerinud ka ilmalik arusaam maailmast.

Täpseid arve, kui palju on maailmas ühe või teise religiooni järgijaid, on raske määrata. Selle teeb

keeruliseks juba asjaolu, et küsimuses, mis on religioon, puudub üksmeel. Religiooni on püütud defineerida kas tema olemuse või selle järgi, mida ta teeb inimese või ühiskonnaga. Religiooni olemuslikud määratlused asetavad rõhu usule, õpetusele, usutunnistusele või praktikale. Sageli väljendatakse seda seoses sellega, mida peetakse pühaks, **transtsendentseks** või jumalikuks. Funktsionaalsed määratlused uurivad pigem seda, mida religioon inimese või ühiskonnaga teeb. **Milton Yinger** (1916–2011) märkis näiteks, et religioon tähendab viisi, kuidas inimesed mõtestavad enda jaoks **eksistentsiaalseid** küsimusi, nagu surma paratamatus, elu mõte, hea ja halvaga seotud küsimused. Sarnaselt väitis teoloog **Paul Tillich** (1886–1965), et religioon hõlmab inimese suhet sellega, mis talle „tingimusteta korda läheb“.

Religiooni viis aspekti

Sotsioloogid ja psühholoogid, kes religiooni uurivad, jagavad religiooni eri aspektideks.

Charles Glock (1919–2018) eristas viis aspekti:

1. uskumused – mida usutakse maailma toimimisest, selle olemusest, inimeseks olemisest, elu tähendusest ja eesmärgist, aga ka viisist, kuidas nende eesmärkideni jõuda ehk mida peetakse kiiduväärseks, mida aga taunimisväärseks;
2. praktika – mida tehakse oma usu praktiseerimiseks, olgu selleks igapäevased palvetamised, meditatsioonid, elu eri etappe tähistavad **riitused** või ka erilised ajad ehk pühad;
3. tunded – kuidas oma usku kogetakse, millised tunded ja kogemused on sellega seotud;
4. teadmised – mida teatakse oma usuga seotult, näiteks kuivõrd tuntakse oma usu pühakirju või pärimust, mõttesuundi ja oma usu ajalugu;
5. mõjud – kuidas religioon mõjutab inimese igapäevaelu, kuidas motiveerib töötama muutuste nimel oma elus, inimsuhetes ja ühiskonnas laiemalt, kellega läbi käima ja kellele hoopis vastanduma.

Mõnes religioonis on ühed aspektid olulisemad kui teised. Näiteks luterluses rõhutatatakse uskumusi ja teadmisi, seevastu õigeus ja ka mitmes Aasia religioonis pigem praktikad. Kuigi vahel eeldame, et eri aspektid on omavahel seotud, ei pruugi see nõnda olla. Inimesel, kellel on tugevad uskumused, ei pruugi alati olla usulisi kogemusi või usin mediteerija ei pruugi ennast usklikuks pidada. Seetõttu uuritaksegi neid aspekte eraldi.

Religioonisotsioloogide hinnangul on tänapäeval järgijate arvu poolest suurim religioon kristlus (umbes kolmandik maailma rahvastikust), teine islam (veerand) ja kolmas hinduism. Siiski on tegu suurte üldistustega. Eri maades tehtud uuringute tulemused ei pruugi näidata päris samu asju. Mõnes küsitluses küsitakse inimeste käest, millist usku nad omaks peavad, teistes uuringutes aga, millisesse usku kuuluvad. Religioon võib inimeste jaoks tähendada erinevaid asju ning arusaamine sellest küsimusest võib erineda ka piirkonniti.

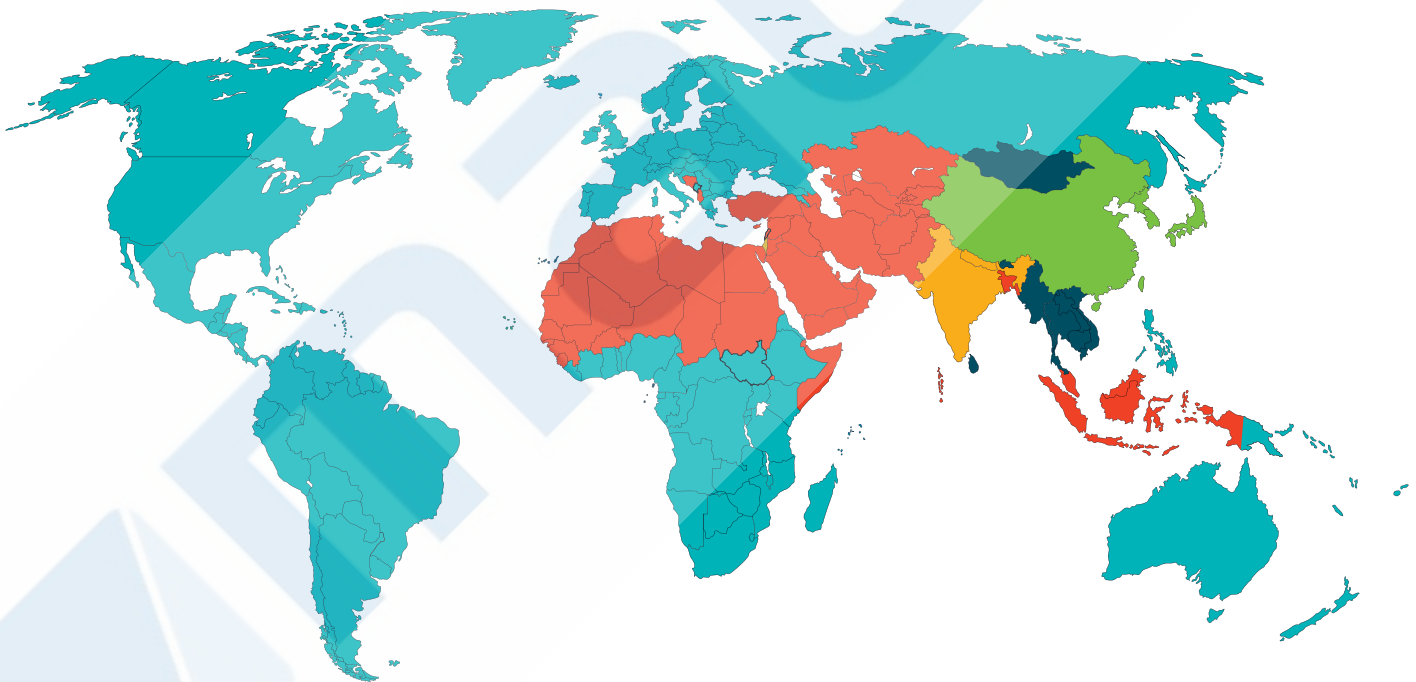
Religioonide leviku statistika riikide kaupa, 2020 (world-populationreview.com)

Mõnes kohas võib religioon olla tugevalt seotud rahvusliku identiteediga, teises kohas aga võidakse tavaliselt religioosseks peetavaid arusaamu ja praktikaid pidada nii iseenesestmõistetavaks, et kohalikud seda religiooniga ei seostagi.

Paljud religioonide käsitlused lähtuvad nn maailma-religioonide kontseptsioonist, kus keskendutakse religioonide põhiõpetustele ning organisatsioonide kirjeldusele. Sellist käsitlust on viimastel aastakümnetel tugevasti kritiseeritud. Mõiste **maailma-religioonid** on kasutusele võtnud koloniaalajastu Euroopa teadlased. Selle peamine probleem on, et see kipub eelistama teatavaid religioosseid traditsioone, nagu kristlus, islam, hinduism ja budism, ning jätab tähelepanuta põlisrahvaste ja väheorganiseeritud vaimsed praktikad. Teine oluline probleem on, et religioone kiputakse käsitlema ühtse tervikuna. Iga religioon on aga alati ülimalt mitmetahuline ning mitmekesiste uskumuste, rituaalide ja

kultuuriliste väljendusvormide kogum. Lisaks käsitletakse religioone tihti ajas muutumatutena, tegelikult on nad dünaamilised, arenevad ja sõltuvad kontekstist, milles nad tegutsevad. Keskendudes vaid vastava religiooni kesksetele õpetustele ja organisatsiooni kirjeldustele, võib jätta tähelepanuta usklike elatud kogemused, rituaalid ja praktikad, mis teevad vastava usu elavaks ja tähenduslikuks selle järgijate jaoks.

Selles õpikus on toodud religioonide juures näiteid sellest, kuidas religioonid on ajas muutunud, ning illustreeritakse ka religiooni sees olevat mitmekesisust ning näidatakse lugude kaudu seda, kuidas see avaldub inimeste elus. Iga suurema teema lõpus tutvustatakse alapealkirja „Saame tuttavaks“ alt üht inimest, kes on olnud mingis mõttes selle religiooni teadvustaja paljudele inimestele. „Minu usk“ on aga väljavõte intervjuust selle kohta, kuidas inimest on tema usk mõjutanud.

Maailma enimlevinud religioonide ajalooliselt kujunenud mõjupiirkonnad. Tänapäeva muutuv maailm on oluliselt mitmekesisem: eri religioonide järgijaid on peaaegu kõikides maailma riikides. Sama kehtib ka loodus- ja uusususundite järgijaskonna kohta.

kristlus

islam

hinduism

budism

Ida-Aasia religioonid

judaism

1. AASIA RELIGIOONID

1.1 Hinduism

Sanskritikeelne veeda tekst palmilehel

Hinduism on üks maailma suuremaid religioone, millel on järgijaid üle miljardi. Neist suurem osa elab Lõuna-Aasias, aga hinduism ei ole enam ammu vaid kindla piirkonnaga seotud religioon. Samas on hinduismi mõneti raske pidada üheks religiooniks, kuivõrd tema sees on palju erinevaid kombeid, uskumusi ja õpetusi. Siiski on neil kõigil olemas teatavad ühisjooned. Nendeks on hindu identiteet, olulised festivalid, sanskritikeelne kirjandus koos **Veedade**-nimeliste püha-kirjadega ning mõned olulisemad õpetused.

Veedade kultuur

Hinduismil ei ole ühte kindlat algust, vaid ta on kujunenud ja kasvanud pika aja jooksul. Ta on endasse sulandanud erinevate India rahvaste ja piirkondade ideid, aga kõige rohkem on hinduismi ajalugu seotud enam kui 3000 aastat tagasi Indiasse jõudnud indoeuroopa keelt kõnelevate rahvastega, kes nimetasid end aarialasteks. Nende keelest kujunes sanskriti keel ning hiljem tänapäeva Põhja-Indias räägitavad keeled, nagu näiteks hindi või bengali.

Varased aarialased olid rändkarjakasvatajad, ent Indias hakkasid nad tegema põlluharimisega ning rajasid oma esimesed kuningriigid. Nad austasid paljusid jumalaid, kes tihti esindasid loodusjõude, näiteks peajumal Indra oli taeva- ja piksejumal, Varuna ookeani-, Agni tule- ja Sūrya päikesejumal. Olulisem sellest, kes need jumalad olid, on hilisema hinduismi jaoks aga see, kuidas inimesed neid austasid ja nendega suhtlesid.

Puudža rituaal tänapäeva Indias

Rituaal

Veedade ajastu religioonis oli kõige olulisem ohvri-rituaal, mis on tänapäeva hinduismile parananud rituaali põhimõtted, nii et hinduismi jumalate austamise rituaalis ehk **puudžas** on iidset ideed selgelt äratuntavad. See ei käi ainult kombetalituste kohta, vaid Veedade ajastust on pärit ka idee heli väest ja seosest universumiga. Seda ideed väljendavad hinduismis ja ka teistes Indiast pärit religioonides **mantrad**, mis on sõnalised vormelid, kus sõna tähendusest olulisem on silbid ja helid ise.